30-LETNICA OSVOBODITVE

NAŠE DOPISOVANJE

Pismo sekretarju

Oprosti, da ti pišem že drugič zapored. Tvoje zadnje pismo je žal še v predalu. Upam, da bo tudi nanj prišla vrsta. Časi so takšni, da moramo marsikaj opraviti mimo vrstnega reda. Prepričan sem, da to razumeš. Zato ti sporočam naslednje:

»Zadnjikrat sem te v pismu zaprosil, da vsekakor opozoriš vse člane svojega kolektiva, da so 9. in 10. maja na proslavi v Ljubljani. Upam, da si to izpeljal. Vem, da ta stvar ni tako preprosta. Zadnja leta smo namreč precej popustili. Navadili smo se, da gredo nekatere stvari mimo nas, kakor da nas ni, v resnici pa smo vedno tu, ob njih in z njimi. Tako je tudi s temi našimi proslavami, temi stalnými obeleževanji in dokazovanji nas samih. Kajti, bodimo iskreni, tega ne delamo zaradi drugih, marveč zaradi nas, da bi samemu sebi dokazali, kje smo in kako veliki smo. Zato ljudem to povej, tovariško, tako, kakor da bi jim želel izmeriti utrip patriotizma. Ko bodo to začutili, sem prepričan, da jim ne bo več treba pripovedovati. Takrat so jim potrebna samo dejanja. Pazi, prosim te, da ne boš izpadel kot jalov aktivist. To bi lahko bilo slabo.

No, to sem želel povedati samo kot nekoliko daljši uvod v nekaj drugega, kar se mi zdi več kakor aktualno. Verjemi mi, da je to pomembno. Po radiu ali televiziji si slišal, prebral pa si lahko tud v časnikih, da je 18. aprila zasedal v Ljubjani naš centralni komite ZKS. Na dnevnem redu so bile tekoče politične zadeve. Napravil je nekakšno bilanco dela po VII. kongresu ZKS in X. kongresu ZKJ ter po sprejetju republiške in zvezne ustave. Prvo bilanco na republiški ravni. Takoj moram reči, da je resnično dobra. Veliko lahko pokažemo na vseh ravneh in v vseh okoljih. Kongresne sklepe uresničujemo. Politična aktivnost v ZK se stalno krepi. Krepi se tudi CK, saj smo v tem obdobju sprejeli v njene vrste več kakor 8.000 novih članov. Upam, da so med njimi tudi vaši mladi komunisti. Organizirali smo veliko političnih šol, v katerih uresničujejo A in B program in ki jih obiskuje veliko komunistov. Prav tako upam, da so te šole uspešne tudi pri vas. Partijsko življenje teče normalno, to pa pomeni, da imate sestanke, da razpravljate (ne zaradi razprave, marveč zaradi akcij), da organizirate akcije, prodirate na vse strani, z eno besedo, vodimo, če se še spominjaš, tisto politiko, za katero je Antonio Gramsci nekoč dejal, da »spreminja svet«. Ta naša politika, ki jo sedaj vodimo, pa resnično spreminja svet, v katerem živimo. Te spremembe vodijo v boljši svet, k boljšim medsebojnim odnosom, k boljšim pogojem za doseganje večjih gospodarskih, političnih in drugih uspehov. Tu smo v celoti navzoči. Premagujemo številne ovire, ki smo jih podedovali in ki se nam nenehno postavljajo na tem našem pohodu. Premagujemo jih seveda uspešno, četudi so ti odpori v nekaterih okoljih trmoglavo vztrajni. Vendar jih premagujemo in lomimo z našimi akcijami in argumenti.

Tudi v drugih družbenopolitičnih organizacijah srečujemo skoraj prav takšno dejavnost. V socialistični zvezi je recimo novo načelo, imenovano fronta socialističnih sil, že začelo dajati nove kvalitete. V tej naši organizaciji delovni ljudje skupno rešujejo mnoge probleme, to pa je izredno pomembno za uresničevanje in utrjevanje našega političnega in delegatskega sistema. Uspehi so vidni. Seveda pa so tudi slabosti. Najnevarnejše so tam, kjer do te fronte enotnih socialističnih sil niso ustrezno pozorni. Tu se navadno dela še po starem, v forumskem krogu. Slabosti prihajajo tudi od združenega dela, ki se še premalo vključuje v to fronto. Poglejte, če je tako tudi pri vas.

Rezultate dosegajo tudi v sindikatih, čeprav z njimi v naši občini po mnenju nekaterih se nismo čisto zadovoljni. Mladina se je razživela. Kot še nikoli doslej. Borci so se prav tako vključili. Prav oni so zastavonoše te naše sedanje klime.

Vse to ti pišem, da bi te pripravil na naš sprazum ali dogovor. Znano ti je namreč, da je bilo na aprilski (4.) seji CK ZKS sklenjeno, da se te seje ponovijo v sleherni občini, v sleherni osnovni organizaciji ZK, v vseh družbenopolitičnih organizacijah in temeljnih samoupravnih interesnih skupnostih. Ta naloga čaka torej tudi tebe. Prepričan sem, da to zate sploh ne bo težko. Saj ste tudi pri vas dosegli v tem obdobju lepe uspehe. Treba jih je zbrati in oceniti. Pri tem pa morate biti dosledni, politično seveda. Ne smete dovoliti, da bi to opravili samo zato, ker morate, še manj pa, da bi opravili to v črnobeli tehniki. Tega ne smeš dovoliti, pa čeprav bi to zahtevalo največje avtoritete pri vas. Ocena mora biti stvarna, se pravi poštena, komunistična. Vse drugo zavrni kot nesprejemljivo, nosilce takih predlogov pa izpostavi kritiki.

Piši mi takoj o tej vaši bilanci. Upam, da bo imela prednost pred drugimi. Prejmi veliko pozdravov od tvojega »rednika.«

Ljubljana je sprejela osvoboditelje

Partizanske brigade, osvoboditeljice naše domovine, se 9. maja z vseh strani zgrinjajo v Ljubljano

Osvoboditev Ljubljane, 9. maja 1945, je bila tako veličastna, da je ostala v neizbrisnem spominu borcev XXIX. Hercegovske divizije in vseh drugih borcev, ki so ta dan prvič stopili na ljubljanske ulice, saj so Ljubljančani vsakogar sprejeli kot rodnega sina, rodno hčer. Toda veličino tega dne je najgloblje občutil tisti, ki je sam doživljal ljubljansko epopejo. Borci in aktivisti, ki so kakorkoli pripomogli, da je bila Ljubljana zibelka upora in ljudske oblasti na Slovenskem, vsi tisti, ki so nenehno gledali smrti v oči, ko so se v mestu, ograjenem z visoko žično ograjo, upirali okupatorju in domačim izdajalcem. Zanje je po junaškem boju, odpovedovanju do skrajnosti in moreči temi nasilja, zasijalo sonce svobode še posebno toplo in svetlo.

Nemci so kmalu po prihodu v Ljubljano iz vseh vrst izdajalcev ustanovili »Slovensko domobransko legijo«. Kot izdajalska vojaška formacija so imeli domobranci tudi izdajalske naloge: skupaj z Nemci so se bojevali proti partizanskim enotam, skupaj z okupatorjem pa so tudi skušali pokoriti dotlej neuklonljivo Ljubljano. Pri izvajanju te druge naloge so domobranci v nasilju celo prekašali Nemce. Samo domobranci so v Ljubljani aretirali in strahotno mučili več kot 6.000 Ljubljančanov, ki so jih potem Nemci odvlekli v svoja zloglasna taborišča smrti. Dan za dnem — vse do ure osvoboditve — so vdirali domobranci v domove in vlačili ljudi v zapore. Samo januarja in februarja 1945 so aretirali okrog 500 ljubljanskih aktivistov in pripadnikov OF. Več sto ljudi so ubili pri mučenju v zaporih ali pa kje v ljubljanski okolici.

Domobranci niso imeli vse opore le pri Nemcih, ampak tudi pri slovenski protikomunistični reakciji, združeni v »narodnem odboru — NO«. »Narodni odbor«, ki se je javno udinjal Nemcem, pa je bil tajno povezan tudi z reakcionarji v zapadnem zavezniškem taboru in z jugoslovansko begunsko vlado v Londonu. Računali so s tem, da bodo po umiku Nemcev Slovenijo zasedle angloameriške enote in da bodo z njihovo pomočjo in z domobransko vojsko prevzeli oblast. Tako je hotela protikomunistična reakcija z enim samim udarom, z nasilnim prevzemom oblasti, uničiti vse, kar je svobodoljubno slovensko ljudstvo s težkimi žrtvami izvojevalo v štirih letih boja.

Toda dogodki so se prehitevali z mrzličnо naglico. Popolna vojaška in politična zmaga bojujočega se slovenskega ljudstva je prisilila NO k zadnjemu brezupnemu koraku. 1. maja je Jugoslovanska armada ob sodelovanju več tisoč tržaških delavcev osvobodila Trst. Iz Trsta proti Gorici in naprej po dolini Soče je prodiral del motoriziranih enot IV. Armade, VII. korpus in XXIX. Hercegovska divizija sta dobila povelje za sklepne operacije proti sovražniku na Dolenjskem in Notranjskem. Vse bolj je kazalo, da bo narodnoosvobodilna vojska prišla v Ljubljano prej kot zahodni zavezniki. Vse večja pa je bila tudi nevarnost, da partizanska vojska domobrancem in »narodnemu odboru« odreže umik na Koroško — v okrilje zahodnih zaveznikov.

Slovenska reakcija se nikoli ni uprla okupatorju, niti tedaj, ko so mu tekli zadnji dnevi na slovenskih tleh, češ da bi bilo to »nemoralno« in bi naredilo na Nemce »slab vtis«. Pač pa je »narodni odbor« 2. maja 1945 pisal generalu Rösenerju, da a »namerava v interesu obstoja slovenskega naroda, tako kot tudi v interesu javnega reda proklamirati nacionalno deželo Slovenijo in vzpostaviti provizorično vlado«. In dalje: »Prevzem vlade ne bo spremenil naše odločitve za odločen boj proti banditom na našem teritoriju.« Zastopniki NO so isti dan, 2. maja, od Rösenerja tudi ustno zahtevali predajo civilne oblasti in poveljstvo nad domobranci, odstop generala Rupnika z mesta predsednika Ljubljanske pokrajine in poveljnika slovenskega domobranstva in izročitev težkega in avtomatskega orožja. Zato pa je predsednik NO, dr. Jože Basaj, Rösenerju obljubil, da bo »slovenska narodna vojska« nemškim enotam zavarovala umik do Karavank. Rösener je vse zahteve odločno odklonil.

Kljub temu neuspehu je »narodni odbor« 3. maja zvečer sklical v »domobranski dom« na Taboru zastopnike predvojnih meščanskih strank na zasedanje tako imenovane »taborske skupščine«. »Skupščina« je izbrala začasno vlado — »slovensko narodno predstavništvo« — in sprejela uredbo o »slovenski vojski«. Z zasedanja so poslali brzojavke kralju Petru II., Winstonu Churchillu, Harryju Trumanu in dr. Mihi Kreku, članu jugoslovanske begunske vlade, s prošnjo, naj angloameriška vojska čimprej zasede Slovenijo in prepreči prelivanje krvi.

Naslednji dan, 4. maja, je bil v Slovencu objavljen proglas »taborske skupščine«. V njem »narodni odbor za Slovenijo« proglaša, da je bila »V smislu Atlantskega pakta in drugih svečanih izjav demokratičnih zaveznikov« za vse slovensko ozemlje ustanovljena narodna država Slovenija, kot sestavni del demokratične federativne kraljevine Jugoslavije. »Slovenski domobranci in druge narodne oborožene enote so se stavile v službo Narodnega odbora za Slovenijo, že položile vojaško prisego kralju in slovenskemu narodu ter stopile v slovensko vojsko kot sestavni del kraljevske jugoslovanske vojske v domovini«.

Ko je general Rösener izvedel za proglas, je ukazal takoj ustaviti delo v tiskarnah in zapleniti še neprodane primerke lista.

Na umiku iz Jugoslavije je 3. maja pribežal v Ljubljano del nemške armadne grupe »E«. Isti dan je poslal Rösener del svojega štaba na Koroško, da pripravi tam vse potrebno za umik. 4. maja je visoki komisar za Jadransko primorje in koroški gauleiter Friedrich Rainer ukazal Rösenerju, naj ugodi zahtevi NO glede predaje političnih oblasti, odločitev glede predaje vojaške oblasti pa je prepustil njemu. Sredi razsula in priprav za beg je Rösener prepustil »narodnemu odboru razen civilne oblasti tudi poveljstvo nad slovenskim domobranstvom, ki se je preimenovalo v »Ljubljansko divizijo slovenske narodne vojske«. Nekaj ur po prevzemu oblasti, 5. maja 1945, je večina članov »vlade« in »parlamenta« pobegnila na Koroško, domobrance pa prepustila Nemcem: To je bilo prav na dan, ko je bila v Ajdovščini ob navzočnosti tisočev navdušenih ljudi izvoljena prva slovenska ljudska vlada! »Slovenska vojska« se je vse do konca bojevala ob strani Nemcev in se skupaj z njimi utrdila na zunanji obrambni črti pred Ljubljano: Sostro—Zadvor — Orlje — Lavrica — Črna vas — Bevke — Log — Vrzdenec. V zadnjih ogorčenih bojih za osvoboditev Ljubljane je padlo še mnogo borcev. Samo na Orljah je imela Gubčeva brigada — 2 dni pred osvoboditvijo — 50 mrtvih in okrog 100 ranjenih. Ko so enote XVIII. divizije 8. maja osvobodile Lavrico in so tudi druge partizanske enote predrle sovražnikovo obrambno črto, so začele nemške in domobranske enote 8. maja zvečer bežati iz Ljubljane.

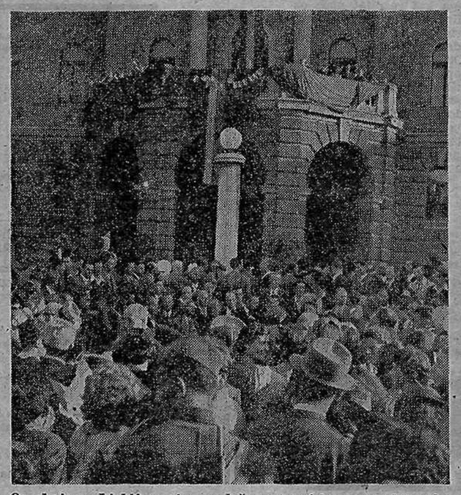

Osvobojena Ljubljana je navdušeno sprejela prvo slovensko vlado.

Ljubljančani, ki so se že mrzlično pripravljali na sprejem partizanov, so ob »taborski skupščini« že vnaprej napovedovali, da je to »le muha enodnevnica«. Vedeli so, da ni več daleč dan, ko bo prišla v Ljubljano osvobodilna vojska in z njo prava ljudska oblast, ki se je gradila vsa leta boja. To jim je dalo moč, da so prenesli hude preizkušnje, ki so jih čakale v naslednjih dneh.

Ob mrzličnih pripravah NO na prevzem oblasti so vršili domobranci prav tako mrzlične »čistke« nasprotnikov njihove samozvane oblasti. Aretirali so še več desetin pripadnikov OF. Na dan »taborske skupščine« so odvlekli iz Ljubljane še zadnji transport zapornikov proti taborišču blizu Ribnice, vendar je transport naletel na fronto in se je moral še isti dan vrniti. Toda vrnilo se je manj zapornikov — nekaj so jih domobranci spotoma v svojem gnevu ubili, precej jih je pobegnilo. V prvih jutranjih urah 4. maja je odvlekla domobranska policija iz zapora v prisilni delavnici 28 odločnih borcev osvobodilnega gibanja. Blizu Turjaka so žrtve po nečloveškem mučenju ubili in še mrtve zverinsko iznakazili.

Domobranska policija, ki je strahovala zapornike v prisilni delavnici, je na dan »proglasa narodnega odbora« objestno in sadistično poniževala in mučila »komunistično drhal«. Naslednjega dne, ko je vlada pobegnila, pa jo je zajel preplah. Zažigali so dokumente in se pripravljali na beg. Zaporniko so pobrali vse, kar je bilo še količkaj vrednega, potem pa so jih postopoma izpuščali.

Borbena Ljubljana pa je ob vsem tem nasilju in ob stalnih nočnih vdorih domobrancev v stanovanja, živela svoje, globoko ilegalno življenje.

Hela Skulj, ki je takrat vodila vse delo v Ljubljani, je zapisala: »Zadnje 14 dni pred osvoboditvijo so se v vsaki hiši pripravljali na osvoboditev. Žene so šivale zastave. V trgovinah so prodajali slovenske zastave v začetku brez zvezd,

Nadaljevanje na 8. strani

RAPORT NAVADNEGA OBČANA

Plafoni

Dragi Dogovori, živeli. Pozdravlja vas vaš zvesti sodelavec Vene. Na vaše zdravje sem popil sinoči literček vina in s tem, oprostite mi, prebil plafon. Moja glava se je znašla v podu zgornjega soseda, ki je ves zmešan vprašal: »Ja, tovariš, tovariš Vene, upam, da vas ni nič posebnega poslalo iz vašega nadstropja v naše. Reči hočem, da je mogoče priti v naše stanovanje po stopnicah. Ni bilo treba, tovariš Vene, kako naj rečem, priti prav skozi plafon z vaše strani in skozi pod z moje strani.« Ta dvogovor z mojim zgornjim sosedom me je zelo razveselil, saj sem poznal, dragi Dogovori, da se sleherno prebijanje plafona konča v resnici na podu. Tudi sinočnje se je.

Sprašujete me, za kaj gre. Zaboga, Dogovorovići, za prebijanje plafona. Da, da, z litrčkom vina, kako pa drugače. Kakšna vprašanja so sploh to? Saj imate vendar takšno ime, da vam mora biti vse jasno, mar ne? Ste tisto, čemur pravimo dogovori? Da. Ali ste potem tisto, kjer se ti dogovori »resničujejo? Da. Odkod vam torej takšna vprašanja. Da, da, gre za dogovor. Toda tudi dogovori imajo svoje plafone in svoj pod. Tudi vi, dragi pisančići. Vene je prepričan v to, dokaz za to pa je tukajle.

Pridem ti predvčerajšnjim domov na kosilo. Lep dan je bil. Sonce sredi neba. Toplo. Ljudje veseli kakor nikoli doslej. Tudi sam sem tak. Uživač, kakor pravijo v Bosni. Pridem in kar od vrat: »Je tudi pri vas sonce?« Žena me pogleda in reče: »Je, toda videl boš, to sonce bo zelo zobato.« Pogledam jo, naredim nekaj korakov, točno toliko, da pridem do tistega mesta, ki mu pravimo stol, stol pa je, kadar prihajam domov, vedno ob mizi, miza, odkar pomnim, vselej ob kredenci, v kredenci pa že od nekdaj majhna, stara steklenička, vedno polna tiste brezbarvne, vendar tako ljube kapljice. In tako sedem na stol, ob mizo, poleg kredence in tiste stare stekleničke ter iztegnem roko proti njej... Toda, ko se je prsti nežno dotaknejo, v kuhinji nekaj strašno zagrmi, kakor da se je oglasil alarm. Na vse strani zašumi, moji prsti pa se skrčijo, kakor da jih je nekaj oparilo. Pogledam svojo soprožnico, ona pa mene, gledava se kakor dva lačna volkova, potem pa ona spregovori: »Roke k sebi. Odslej se smeš te stekleničice dotikati samo na podlagi dogovora, odpreti jo smeš samo na podlagi sporazuma in iz nje srkati tekočino na podlagi dvanajstine. Ker pa še vedno nisi podpisal dogovora, jo ne smeš niti pogledati...« Skočim s stola, kakor da mi jih je šele osemnajst. »Kakšen dogovor, ko pa je to stekleničico kupila še moja pokojna mamica, iz nje pa je vse svoje življenje po malem srkal moj pokojni oče, naj mu bo lahka ta naša suha in kisla zemlja. Kakšen dogovor sploh hočeš, žena?« Gleda me kakor mačka, pa mi s prstom pokaže na mizo. Z izbuljenimi očmi pogledam tjakaj in opazim tam papir, navaden papir, kakor vsak drugi. Vzamem ga in berem na glas: »Dogovor. Ta dogovor podpisujeta Vene, mož tovarišice Vere in Vera, soproga tovariša Veneta v zvezi s porabo alkoholnih pijač v družini Horvat. Po tem dogovoru ima Vene, mož tovarišice Vere, pravico, da na mesec popije največ dvanajstino alkohola. Kolikšna je ta dvanajstina, določa poseben sporazum.« Vzamem torej ta papir in ga podpišem: »Tako žena, podpisano je.« Ona pa še enkrat pokaže proti kredenci. V njej je bil še en papir. Vzamem tudi tega in hajdi ponovno na branje: »Sporazum. S tem sporazumom se zavezujeta podpisnika dogovora, da bo dvanajstina znašala največ deci žganih pijač ali liter vina. V mesecih z državnim praznikom je dovoljen pribitek ene steklenice piva.« Tudi ta papir podpišem: Tako, tudi to je podpisano.« Tedaj moja žena umakne tisti iztegnjeni prst in pravi: »Potemtakem, Vene, v steklenici je pol litra žganja. To je za pet dvanajstin. Ker smo že v četrtem mesecu, je tega žganja dovolj do konca septembra. Toda ker so pred nami meseci, ko lahko pričakujemo goste iz raznih krajev naše republike, je najbolje, da se s posebnim sporazumom zevežeš, da ne boš o tej steklenčici niti sanjal, kaj šele, da bi jo uporabljal. Da je temu tako, imaš tu še dodatni sporazum.«

Vzamem še ta papir v roke in začnem brati na glas: »Dodatni sporazum. Z njim se tovariš Vene, mož tovarišice Vere, zavezuje, da ne bo sanjal o steklenici s pol litra žganja vse do konca septembra. Nadzor nad tem in vsemi drugimi sporazumi bo imela tovarišica Vera, soproga tovariša Veneta. Tisti, ki prebije plafon teh dogovorov in sporazumov, bo kritiziran tako, da se bo znašel na podu odgovornosti in sramu. »V redu, žena pravim tjavendan, kakor da mi je vseeno, ali bom še kdaj v življenju še popil eno samo kapljico. In ko sem podpisoval, sem pri sebi psoval vse, kar mi je prišlo na misel. Ko sem to delal, pa mi pravi žena: »To, kar si danes storil, predstavlja, izraženo v sredstvih, 3.894,50 dinarja, to pa je dovolj, da ti ob koncu leta, pravzaprav za novo leto kupim obleko, seveda, če ne bo dražja, nadalje spodnje perilo in kapo.«

Ves ta dan sem razmišljal o tem, kako velik osel sem. Naslednjega dne pa nisem več mislil na to, marveč sem namesto domov odšel naravnost v bife na dvanajstino. Ljudje, očividci, pravijo, da jih je bilo toliko, da so vse rezerve izčrpane do konca leta. Ko sem prišel domov, me je čakala pridiga v zvezi s plafoni. Izkritiziran sem bil do konca. In zdaj sem, dragi Dogovori, na podu mojega zgornjega soseda. Počutim se strašno. Veliko pozdravov od vašega prebijalca plafonov.

Veneta Horvata